

Anna Hedborg har arbetat med välfärdsfrågor i hela sitt arbetsliv. Som LO-ekonom sysslade hon mest med frågor om välfärdens finansiering, skattefrågor och löntagarfonder. Kommunal verksamhet har hon mött på Kommunförbundet och som landstingsdirektör i Dalarna. De senaste tjugo åren har hon som statssekreterare, statsråd och generaldirektör arbetat med socialförsäkringar, bl.a. pensionsreformen, och på senare tid som utredare av sjukförsäkringen.

Kommer inkomstrelaterade socialförsäkringar att finnas på 2020-talet?

Försäkring som idé

Alla försäkringar omfördelar mellan dem som inte drabbas och dem som drabbas av t.ex. sjukdom eller brand. Det är själva idén med försäkring. Människor som löper samma sorts risk sluter sig samman och poolar sina riskbuffertar. Var och en kan då leva i tryggheten att vara fullt försäkrad till en bråkdel av den kostnad det skulle innebära att själv behöva sätta av pengar till en riskbuffert som verkligen skulle räcka till om det värsta inträffar.

Att en sammanlagd riskbuffert räcker till så mycket bättre skydd för var och en än en individuell riskbuffert hänger samman med att det är just *risk* man försäkras sig emot. Den som ingår i riskkollektivet vet att något *kan* hända, att det *kommer* att hända, men *inte när* eller *om* man själv kommer att drabbas. Alla kommer inte att drabbas och de som drabbas kommer inte att drabbas samtidigt. I själva verket är de flesta risker förbluffande konstanta över tid om kollektivet är tillräckligt stort, vilket gör det möjligt att kalkylera priset och erbjuda en försäkring.

I försäkringskontraktet kan sägas ingå att premien kommer att höjas om riskerna ökar. Om bilstölderna ökar eller fler väljer att gå till veterinären med sin hund eller katt kommer bilförsäkrings- respektive veterinärförsäkringspremien att höjas. Det ingår i villkoren att det är försäkringskollektivet som tillsammans står för de gemensamma kostnaderna, vilket i sin tur skapar en sorts inbyggd klokhets hos försäkringstagarna. De vill ha en bra försäkring som täcker så mycket som möjligt om något händer. Men de vill också betala så lite som möjligt för försäkringen. Detta dubbla egenintresse hos försäkringstagarna ger ett inbyggt intresse av kloka avvägningar mellan ersättning, kontroll och självrisker.

Skadan är vad som ska ersättas av försäkringen. Helst skulle man som drabbad försäkringstagare vilja ha hela skadan täckt. Men i praktiken kan man inse att det skulle medföra nästan oöverstigliga kontrollproblem i de flesta fall. Den som tröttnar på sin bil kanske låter den stå olåst och bli stulen i stället för att ta besväret att sälja. Den som är sjäpig med sin hund kanske springer till veterinären i tid och otid. Premien stiger för övriga. En viss självrisk blir nödvändig som inbyggd kontroll genom att det trots allt aldrig lönar sig att få försäkringsersättning. Förlusten bör ändå överstiga ersättningen. Ju viktigare den egna försiktigheten är för om skadan ska inträffa, desto större självrisk är motiverad. Desto mera som en blixtn från en klar himmel som skadan inträffar, dvs. ju tydligare det handlar om en opåverkbar risk, desto mindre behöver självrisken vara.

Det är ändå viktigt att inse att en bra försäkring utgår från den faktiska skadan. Det är ett annat sätt att säga att den eller det som försäkras är försäkrat i befintligt skick. Det är mitt eget hus eller min egen bil jag vill försäkra – inte grannens slitna hus eller krockade bil. Att jag inte kan få ersättning för bästa eller genomsnittshuset på gatan om jag själv har det minsta och mest nedgångna kan jag också begripa.

Den tjänst man får när man betalar försäkringspremien levereras direkt. Den är tryggheten att i förväg veta att man är garderad om försäkringsskadan inträffar. Helst vill man i allmänhet inte ha någon ersättning. Det är bättre att huset inte brinner eller att katten är frisk. Men om det värsta skulle hända – och det finns en risk att det skulle kunna inträffa – vill man veta att åtminstone den ekonomiska skadan är någorlunda täckt.

Försäkring är något helt annat än bidrag, dels genom att det är försäkringstagarna själva och inga andra som står för alla kostnader, dels för att risk och skada som man själv inte påverkar är grunden för försäkring. Med bidrag är det tvärtom. De betalas med skatt. Inget självklart samband finns mellan att betala och ha rätt till ersättning. Föräldraförsäkringen är, trots sitt ologiska namn, ett bra exempel på ett bidrag. Alla som arbetar, också de som för länge sedan passerat möjligheten eller sannolikheten att bli föräldrar, deltar i betalningen.

Inte kan det heller betraktas som en opåverkbar risk att få barn. Oftast är det väl planerat. Det är heller ingenting som vi som betalar tycker ska undvikas. Tvärtom är det ofta poängen med bidrag att få ett önskat beteende att bli mera sannolikt, som att föda barn, starta företag, anställa en arbetslös eller studera vidare.

Skillnaden mellan försäkring och bidrag tar sig också uttryck i vilken jämförelsepunkt som blir naturlig när man funderar på hur stor ersättning som bör övervägas. Försäkring utgår från skadan, dvs. det förlorade. En riktigt bra försäkring ersätter allt. Blir man så sjuk att man inte kan arbeta är förlusten

100 procent av inkomsten. Det får man visserligen inte och det kan man acceptera, dels för att det kanske trots allt är lite billigare att vara sjuk än att arbeta, dels för risken för oöverstigliga kontrollproblem. Men ska försäkringen väl fylla sitt syfte bör ersättningen snarare vara 80 procent än 20. Den självklara jämförelsen är den faktiska förlusten.

För bidrag kan man säga att det är tvärtom. De kännetecknas av att allmänintresse kan mobiliseras för att en viss grupp ska få resurser som betalas av andra. Även ett litet bidrag innebär en överföring från andra till en viss grupp. Det blir naturligt att så att säga börja vid noll och argumentera sig uppåt. Är det ändrat beteende man är ute efter blir frågan till en början empirisk. Vad krävs för att arbetsgivare faktiskt ska anställa tillräckligt många arbetslösa eller för att många studieovana ska börja studera? Om svaret är att det krävs mycket blir nästa fråga hur mycket det är rimligt att andra ska betala om många arbetsgivare blir rikare när de anställer arbetslösa eller om många individer som får studiestöd kommer att tjäna mera än de som betalar? Det blir till slut en ren värderingsfråga hur stora bidragen bör vara, precis som rent fördelningspolitiskt motiverade bidrag blir en fråga om värderingar.

Barn kostar. Jämlika uppväxtvillkor skapar förutsättningar för jämlika liv. Bör barnbidragen täcka hela barnkostnaden? Eller halva? Eller mer för tredje barnet? Eller är riktigt resursstarka dagis viktigare ändå? Vad är rimligt att de barnlösa avstår till barnfamiljerna för värdet att leva i ett samhälle med goda uppväxtvillkor för alla barn? Frågorna är genuint värderingsdrivna och kan bara besvaras i den demokratiska diskussionen. Barn är ingen "risk" eller "skada" som ska ersättas, men deras start i livet är vårt samhälles framtid, vilket väl kan motivera att vi alla betalar. Men det är något annat än försäkring.

Försäkringar är alltså något speciellt. De utgör en viktig social uppfinning som gör det möjligt att gardera sig mot ekonomiska risker på ett sätt som de allra flesta individer inte skulle ha ekonomiska möjligheter att göra dem förutan.

Det finns också hundraåriga erfarenheter av vad som krävs av bra försäkringar som väl fyller sitt syfte att i förskott skapa trygghet genom vissheten att man åtminstone är väl ekonomiskt garderad om olyckan är framme.

Tydliga villkor är viktiga i bra försäkringar. Om den tjänst man får är att *veta* att man är garderad är det viktigt att veta vad som är inkluderat och vad som inte är det. Kontraktet mellan försäkringen och den försäkrade är personligt, vilket innebär att villkoren innehåller rättigheter (och skyldigheter) för den enskilde.

Stabilitet i villkoren är också viktigt. Försäkring är förskottsbetalning. Risken att drabbas är alltid större på lång sikt än på kort. Vissa risker, särskilt de som sammanhänger med sjuklighet, ökar dessutom systematiskt med ålder. Fullständig fridlysning av villkoren är å andra sidan inte möjligt, eftersom det samlade försäkringskollektivet alltid ska stå för de samlade försäkringskostnaderna. Ökar kostnaderna måste antingen premierna öka eller villkoren justeras. Om de gamla villkoren var välavvägda för att försäkringen ska betraktas som en bra försäkring men risken för skada ökar av legitima skäl, (t.ex. demografi eller epidemi), är det naturligt att premien höjs. Om däremot kostnaderna ökar för att det finns tendenser till t.ex. överutnyttjande eller oförsiktighet är det rimliga att förändra villkoren för att komma åt problemet.

Retroaktivitet bör undvikas. När skadan inträffat är det för sent att göra något och förändrade villkor i redan inträffade fall upplevs med rätta av de försäkrade som brutet kontrakt.

Kontroll och självrisker är i viss mån utbytbar, men bådadera behövs för att säkerställa att rätt personer får ersättning.

Försäkring bygger på *solidariskt egenintresse*, som leder till en försäkringens gyllene regel; Inför en medförsäkrad med ersättning från försäkringen bör man kunna tänka att för att den här personen ska få ersättning betalar jag gärna min premie eftersom jag skulle vilja ha samma ersättning i samma situation. Om reaktionen inte är den bör personen antingen byta försäkringsbolag eller gå till sina politiker eller till sin fackliga organisation och klaga, beroende på vilken sorts försäkring det gäller.

Privat marknadsförsäkring

Det specifika med privata marknadsförsäkringar är att de naturligt strävar efter att dela in försäkringstagarna i riskgrupper. Att erbjuda en grupp som man vet löper mindre risk att råka ut för en viss skada en försäkringslösning tillsammans eller för samma lägre premie är helt enkelt en bra affärsidé. Det försäkringsbolag som inte erbjuder dem med lägre risk en billigare premie riskerar på marknaden att förlora kunden till ett annat bolag.

Riskdifferentiering har sina för- och nackdelar. I och med att man kan få en billigare försäkring om man är förtänksam och aktsam manar marknadsförsäkringar med differentierade premier fram försiktighet. På områden där små skador leder till stora kostnader kan detta vara av stort värde. Få skulle nog vilja ha vagnskadeförsäkring på bilen i en försäkring som inte riskdifferentierade. På områden där förebyggande arbete är möjligt och viktigt kan det likaså vara värdefullt med försäkringar som gör det förebyggande arbetet rationellt. Brandfarliga miljöer är ett exempel.

Arbetskadeförsäkring kan vara ett annat. I många länder betraktas den ungefär som vi ser på

bilförsäkring. Att ha en försäkring är obligatoriskt, men man får själv välja bolag. I t.ex. Finland är arbetsskadeförsäkringen privat och finska försäkringsbolag deltar i det förebyggande arbetsmiljöarbetet.

Men riskdifferentiering har också nackdelar. Det blir viktigt att försöka undvika risker, men risker är ibland människor som är särskilt beroende av försäkringen. I fråga om arbetsskadeförsäkringen kan man t.ex. förutse att vissa branscher kommer att bli dyrare att försäkra. Det är ohjälpligt så att byggbranschen, brandkåren och räddningstjänsten kommer att innehålla fler risker än försäkringsbranschen själv, finansmarknaden och universiteten. Högre arbetsmiljöriskkostnader skulle sannolikt få betalas av högriskbranschernas löntagare. Om det sedan ska betraktas som en för- eller nackdel att högriskbranscherna med en riskdifferentierad arbetsskadeförsäkring dessutom skulle bli försiktiga med att anställa individer som kan misstänkas vara drullputtar eller av andra skäl är olämpliga för högriskarbete kan diskuteras.

Däremot är det ostridigt att det kan vara en stor nackdel för t.ex. sjukliga personer om de själva ska bära hela den egna risken. Många skulle riskera premienivåer som skulle göra en försäkring oöverkomlig. En stor självrisk för arbetsgivarna i en sjukförsäkring för de anställda skulle dessutom göra det svårt för sjukliga personer att få anställning.

Eftersom de som allra mest skulle vara beroende av en försäkring kanske inte ens skulle kunna få en försäkring på marknaden eller p.g.a. priset inte skulle ha råd att försäkra sig har i många länder vissa socialt viktiga försäkringar organiserats som obligatoriska statliga försäkringar.

Socialförsäkringar

Den stora principiella skillnaden mellan privata marknadsförsäkringar och socialförsäkringar är att de senare är obligatoriska, vilket gör det möjligt att politiskt bestämma hur avgifter tas ut, vilket i sin tur gör det möjligt att låta alla dela lika på risken.

Det typiska är att socialförsäkringsavgifter tas ut i relation till inkomsten, antingen som egenavgift eller som arbetsgivaravgift (eller både ock). Avgiften tas ut efter bärkraft. I de svenska inkomstbortfallsförsäkringarna är också förmånen inkomstrelaterad, något som möjligen kan få någon att tro att inkomstomfördelningen i försäkringen upphävs. Så är det emellertid inte alls. Eftersom riskerna att bli sjuk eller arbetslös är systematiskt mycket högre för låginkomsttagare än höginkomsttagare blir effekten *i efterskott* en kraftig omfördelning från höginkomsttagare till låginkomsttagare. *I förskott* är det mera tveksamt om man kan tala om omfördelning. Alla får då

tillgång till samma tjänst för samma uppoffring. Alla betalar en viss andel av inkomsten och alla kan förvänta sig ett utfall om de blir sjuka som står i proportion till inkomst och avgift.¹

Individen själv vet i förväg inte om han eller hon tillhör dem som kommer att bli sjuka och alla kan bli det. Alla får alltså samma gardering. Alla som faktiskt drabbas får också samma relativa utfall. Gladast blir alla de – höginkomsttagare och låginkomsttagare – som inte blir sjuka. Och de har – låginkomsttagare som höginkomsttagare – avstått relativt sett lika mycket till dem som blev sjuka.

Att alla ingår i samma inkomstförsäkring och delar lika på risken är en utomordentligt finurlig omfördelningsmekanism. Det är skillnad på att betala skatt eller avgift. Den som undviker att betala skatt förlorar i allmänhet inte rättigheter som skattefinansieras för det. Därav följer de s.k. skatteklara som oroar åtminstone ekonomer, men också en del andra som vet att välfärd kostar pengar och kräver mångas omfattande arbetsinsatser. Skatteklara gör att det åtminstone på marginalen för många kan kännas som att det inte är värt att arbeta ännu mer, eftersom det mesta ändå går till skatter och till andra. Socialförsäkringspremier betalar man däremot till sig själv. Högre inkomst ger större avgift men också större rättighet om inkomsten förloras. Samtidigt kommer man att ingå i ett system som i praktiken omfördelar inkomster från hög- till låginkomsttagare, dvs. utjämnar inkomsterna i samhället *utan* lika omfattande skatteklara.

I internationell statistik räknas arbetsgivaravgifter som finansierar socialförsäkringar in i den s.k. skattekvoten. Att de nordiska länderna håller sig med tämligen heltäckande inkomsttrygghetssystem förklarar till stor del att de också toppar skattekvotligan, något som brukar oroa särskilt ekonomkåren. En del av dem blir nästan ännu mera oroade av att de nordiska länderna dessutom trots skattekvoterna också tycks fungera rätt väl när det gäller hur mycket människor väljer att arbeta. Hur kommer det sig att humlan flyger? Det stämmer inte riktigt med teorierna om skatternas fördärv för arbetsviljan.

En viktig orsak till att det fungerar är sannolikt just att en så stor del av skattekvoten snarare handlar om försäkringspremier än om rena skatter. Det bidrar till den systematiska omfördelningen utan samma ekonomiska nackdelar som rena skatter. Folk vill faktiskt ha inkomsttrygghet och de är beredda att betala för sin trygghet inte bara i största allmänhet, utan rent konkret till sin egen försäkring. Att inte inse det är den stora borgerliga blindheten inför socialförsäkringarna.

---

¹ Här bortses från taket för utfallet.

Den stora socialdemokratiska blindheten är en annan. Det är också viktigt att inse att minskad inkomsttrygghet i de offentliga försäkringssystemen knappast frigör något utrymme för annan offentlig verksamhet. De flesta som arbetar har avtalsförsäkringar som gör att inkomsttryggheten sträcker sig längre än den som de offentliga systemen ger. Löntagarna har alltså inte bara avstått löneutrymme till socialförsäkringarna, utan dessutom till avtalsförsäkringar. Det är ingen djärv gissning att löntagarorganisationerna skulle begära kompensation i form av avtalslösningar om socialförsäkringarna försämras och arbetsgivaravgifterna och därmed skattekvoten skulle sänkas. Skulle staten komma på idén att sno åt sig arbetsgivaravgifterna skulle kraven på avtalsförsäkringar komma ändå. Pengarna är upptagna för den inkomsttrygghet som inkomstförsäkringarna åstadkommer och det kommer inte att finnas vare sig mera eller mindre pengar att avstå till vård, skola, omsorg än utan förändringen. Det enda sätt på vilket socialförsäkringarna kan skapa utrymme för offentlig verksamhet är genom att skötas väl och därmed bidra till minskad arbetslöshet eller sjukfrånvaro och ökad arbetad tid.

I Socialförsäkringsutredningen räknade vi ut hur mycket som omfördelades via sjukförsäkringen². 2002 omfördelades inom sjukförsäkringen totalt 29 miljarder kronor från dem med högre inkomster (över 6,5 basbelopp) till dem med lägre inkomster. Därav var en del en följd av att höginkomsttagare med inkomster över 7,5 basbelopp betalar avgift (alltså egentligen skatt) på högre inkomster som inte ger rättigheter. Mer än hälften bestod av ren riskomfördelning. Beloppen kan jämföras med hela statsskatten som det året var 33 miljarder eller värnskatten som var ungefär 6 miljarder.

Socialförsäkringar har emellertid också andra fördelar, främst att de säkerställer att alla faktiskt har den inkomstförsäkring de behöver till ett överkomligt pris. Mycket viktigt är också att socialförsäkringar är rörlighetsfrämjande. Ingen behöver fundera på att förlora rättigheter genom att byta arbete. Det blir också rationellt och billigt med en enda administration. Genom obligatoriet ges dessutom möjligheter att försäkra sådant som privata försäkringsbolag kan ha svårigheter att låta ingå, eftersom de inte kan hindra försäkringstagare att gå ut ur och in i försäkringen.

Det kanske tydligaste exemplet på en svårhanterlig försäkring på marknaden är arbetslöshetsförsäkringen. Arbetslöshet uppstår inte slumpmässigt över tid utan är knuten till den ekonomiska utvecklingen. I lågkonjunktur blir många arbetslösa samtidigt och det är ingen hemlighet när lågkonjunkturen är på gång. Variationerna blir för stora för att det ska vara möjligt att annat än i offentlig regi – eller med stora offentliga subventioner – skapa en något så när heltäckande

---

² http://www.sou.gov.se/pdf/s2004-08/skrift_no5.pdf Den som vill läsa mer om rättvisa och effektivitet i socialförsäkringarnas omfördelning kan läsa sid. 21–32.

arbetslöshetsförsäkring. Arbetslöshetsförsäkringar är därför i allmänhet antingen offentliga eller offentligt kraftigt subventionerade.

Risker som också kan vara svårförsäkrade på marknaden är bl.a. förutsebar sjuklighetsrisk, något som i takt med genteknikens utveckling kan komma att leda till en renässans för socialförsäkringens idé. Viktigt är dock att det som inkluderas sett från den enskilda försäkrade individens sida ska ha karaktär av ”öde”. Om man själv kan definiera sig som eller göra sig drabbad och på egen hand utlösa försäkringsersättningen är det inte längre fråga om en försäkring.

Men samma egenskaper som är socialförsäkringens fördelar innehåller också risker för misskötsel av försäkringen. Det faktum att det går att inkludera på marknaden svårförsäkrade risker kan förleda till övervältringar och glidningar i praxis som gör försäkringen instabil och mera lik ett bidragssystem än en försäkring. Om människor i allmänhet inte längre upplever socialförsäkringarna just som försäkringar görs förluster i två dimensioner: Dels förloras den stabila känslan av att vara väl garderad. Ingen försäkring tål okontrollerad kostnadsglidning. Följden blir det ena ingreppet efter det andra, något vi har erfarenhet av i sjukförsäkringen. Dels blir kostnaden betraktad som vilken skatt som helst (något som f.ö. finansdepartementet i många år gjort sitt bästa för att trumfa igenom i synen på arbetsgivaravgifterna).

Det finns mycket att vinna på att ”tänka försäkring” också när det gäller socialförsäkring, som är lika mycket försäkring som marknadsförsäkring om än med en annan logik när det gäller riskdelning. Därför är det sorgligt när det ibland i den politiska debatten låter som om ”försäkringsmässighet” bara råder på marknaden, som om marknadsförsäkring med differentierade premier skulle vara någon finare och mera äkta sorts försäkring än socialförsäkringen. Den försäkring som kan låta alla människor dela lika på risken är precis lika mycket försäkring, givet att den organiseras och vårdas som en sådan, som marknadsförsäkringar är.

Inte heller är det särskilt lyckat när man i den politiska debatten ibland får det att låta som om allmän skattefinansiering skulle leda till en mera rättvis finansiering än arbetsgivaravgifter. Något mera inkomstomfördelande från hög- till låginkomsttagare än sjukförsäkringen är svårt att tänka sig. Det skulle inte precis bli större utjämning om de som inte är berörda av försäkringen, i huvudsak pensionärerna, skulle bidra.

Det finns all anledning att för begreppet socialförsäkring återerövra den positiva kombinationen av självhjälp och solidaritet som är all försäkrings grundtanke, dock med särskild tyngd för solidariteten i just socialförsäkring. Väl skötta socialförsäkringar som omfattar alla inkomsttagare och merparten av deras inkomster ger stora välfärdsvinster till låga skattekostnader. Alla kan bli arbetslösa och sjuka,

men risken är mycket större för låginkomsttagare än för höginkomsttagare. Om vi alla delar på risken är det ett sätt att utjämna inkomster som väl låter sig förena med krav på effektivitet och drivkrafter till arbete.

Avtalsförsäkringar

Ett mellanting mellan ren privat marknadsförsäkring och helt kollektiv socialförsäkring är avtalsförsäkringarna. Försäkrad inkomstrygghet måste alltid finansieras ur det samlade löneutrymmet och det är därför naturligt att inkomstrygghet blir en förhandlingsfråga mellan parterna i den mån den inte finns i form av socialförsäkringar. I vissa länder med svagt utvecklade socialförsäkringar spelar avtalsförsäkringarna huvudrollen och i länder med mera utvecklade socialförsäkringar blir de ett komplement.

Det säger sig självt att avtalsförsäkringar kan se ut på många olika sätt. Avtalen på arbetsmarknaden är en fråga för arbetsgivare och arbetstagar och de bestämmer själva vad de vill kräva och gå med på i förhandlingar.

En variant är individuella avtal av den typ som blivit synliga i debatten om bank- och försäkringsdirektörernas pensionsavtal. Vi kan uppröras, men inte göra mycket åt dem annat än att försöka ställa dåliga förhandlare i den offentliga skamvrån. De är resultat av fria förhandlingar.

Ju starkare och mera samordnade fackliga organisationer, desto mera kollektiva tenderar dock de många avtalsförsäkringarna att vara. I Sverige med sina starka partstraditioner finns fyra stora avtalsområden som omfattar de flesta – men inte alla – företag och organisationer. Kommunerna och staten har varsina avtal som gäller både arbetare och tjänstemän, medan den privata sektorn har ett avtal för arbetare och ett annat för tjänstemän. Riskdelningen är alltså hygglig. Alla anställda på arbetsplatser med avtal omfattas utan att den enskildes risk bedöms individuellt. I kommuner och stat delar dessutom arbetare och tjänstemän på risken, medan det inte gäller i den privata sektorn. LO:s privatanställda medlemmar får alltså själva bära sin högre risk, medan tjänstemännen så att säga kan få mera för sina premier, eftersom deras risker är lägre. Å andra sidan är flera tjänstemän mera beroende av avtalsförsäkringarna, eftersom de oftare har inkomster över taken i socialförsäkringarna.

Avtalslösningarna skiljer sig åt mellan de olika avtalen, men liknar också varandra. Med en viss förenkling ersätter det typiska sjukförsäkringsavtalet de flesta i olika inkomstlägen med 80 procent av inkomsten upp till 10 basbelopp, 65 procent mellan 10 och 20 basbelopp och 32,5 procent till 30 basbelopp.

Problemet

Från 1970-talet och fram till 1990 ökade knappast realinkomsterna i Sverige. Vi levde med inkomsttak i socialförsäkringarna som låg på 7,5 (pris)basbelopp och det räckte för de allra flesta.

Avtalsförsäkringarna gav små tillskott och de som hade högre inkomster var få och sällan sjuka.

Från början av 1990-talet har däremot realinkomsterna ökat kraftigt, särskilt för höginkomsttagare. Allt fler höginkomsttagare har därmed blivit alltmer beroende av avtalsförsäkringar för sin inkomsttrygghet. Processen fortsätter. När sjukförsäkringens tak (under förra socialdemokratiska regeringen) var 10 basbelopp hade omkring 20 procent av alla heltidsarbetande någon, ofta en mindre, del av sin inkomst ovanför taket. 2007 med (av den borgerliga regeringen) sänkta tak var det över 45 procent - och större delar av deras inkomster. Fram till 2010 kommer sannolikt två tredjedelar av alla med heltidsinkomst att ha - ännu större delar - över taket. För många utvecklas alltså socialförsäkringen till en grundförsäkring, medan det som verkligen avgör hur väl försäkrad man är blir avtalsförsäkringen. Det är ju sista kronan som avgör hur väl garderad man känner sig.

Avtalsförsäkringarna för inkomster över taket blir allt dyrare samtidigt som arbetsgivaravgifterna som tas ut över taket inte ger några förmåner. Det är lätt att räkna ut att legitimiteten i att ta ut avgiften "två gånger" urholkas i takt med att avtalsförsäkringarna över taket börjar kosta allt mer. Saco har redan en bestämd uppfattning om saken och TCO är på god väg. Och något ligger det i argumentet!

Vi håller alltså i rask takt på att förlora ett av de allra viktigaste fördelningsinstrument vi har. Inte nog med att riskdelningen blir mindre när kollektiven blir fler och uppdelade. Den starkaste riskomfördelningen gäller just de höginkomstskikt som håller på att förloras.

Det stort sker, sker tyst.

Möjliga lösningar

Den socialdemokratiska lösning som borde ligga närmast till hands vore att upprepa ATP-tricket. ATP infördes när tjänstmännen redan hade motsvarande pensionsrättigheter, medan arbetarna inte hade dem. Det man då gjorde var att låta de villkor som vissa hade gälla alla genom att omvandla en avtalslösning till en socialförsäkring.

Om man i dag vill behålla den samlade lösning, som inte bara råkar vara ett starkt omfördelningsinstrument, utan också har en starkt sammanhållande effekt i det svenska samhället, bör man överväga en liknande tanke.

De som har höga inkomster, så när som mindre grupper privatanställda LO-medlemmar med inkomster över taket och mycket små grupper med inkomster över 30 basbelopp, har redan sjukförsäkringar som täcker hela inkomsten. Att i den allmänna sjukförsäkringen införa de vanligaste villkoren, alltså 80 procent upp till 10 basbelopp, 65 procent mellan 10 och 20 basbelopp och 32,5 procent mellan 20 och 30 basbelopp³, innebär ingen ny kostnad och inga nya förmåner. De finns redan och de finansieras redan. Skattekvoten så som den räknas blir högre, men det säger mera något om godtycket i måttet än om eventuella problem med ”skatter” av detta slag.

Det som skulle vinnas är en rationell och enhetlig ordning, som bevarar den sammanhållning av sociala villkor och solidariskt egenintresse som i den svenska välfärdsmodellen har spelat så stor roll för såväl samhällsklimat som faktisk utjämning, inte bara av sociala villkor, utan också av inkomsterna.

Alternativet om man inte orkar ta den socialiseringsdebatt som väl antagligen skulle utbryta är kanske inte att göra ingenting. Det kan övervägas om inte en ordnad, genomtänkt och samordnad reträtt är bättre än den oordnade som ligger i korten om ingen tar i frågan.

Ett samhällskontrakt, där parterna övertar huvudansvaret för sjukförsäkringen, skulle, särskilt om i kontraktet ingår att den privata sektorn skapar en gemensam försäkring för arbetare och tjänstemän, kunna lösa en del av de problem som annars kommer att uppstå. Det stora problemet att gå den vägen, om man nu tycker att det är ett problem att förlora riskdelningen, ligger i att parterna har stora svårigheter att förbinda sig att inte någon eller några delar av deras organisationer omedelbart eller i framtiden vill göra bruk av sin avtalsfrihet. Det finns alltid lågriskgrupper som kan se att de i en egen lösning på marknaden kan få en billigare lösning än andra. Att privatisera, även om det handlar om så kollektiva privatorganisationer som de svenska partsförsäkringarna, skapar nya dynamiska krafter som kommer att kunna leva sitt eget liv.

Politiken

En bra fråga till svenska folket i en valrörelse är: Tycker ni att vi alla ska dela på risken att bli sjuka eller arbetslösa – eller tycker ni att det är rättvisare att de som löper liten risk att bli sjuka eller arbetslösa får skaffa sig den billigare försäkring som de skulle kunna få?

---

³ Bör vara inkomstbasbelopp för en stabil och hållbar lösning.

Det är en stor fråga, just så samhällsformativ som valrörelsefrågor bör vara.

Det kan också vara en fråga av det slag som lämpar sig för en gedigen genomgång i en stor parlamentarisk utredning och process som så småningom kan leda fram till en väl genomarbetad lösning, som har förutsättningar att bli stabil och hållbar – eller till ingen lösning alls, alltmedan den spontana utvecklingen har sin gång.

Var god välj!

Huvudkälla:

SOU 2006:86 Mera Försäkring och Mera Arbete